

UOT 657.6

Rauf Allahyarov

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, i.ü. f. d.

allahyarovrauf50@gmail.com

MÜƏSSISƏLƏRDƏ AUDİT XİDMƏTİNİN YARANMASININ ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

Tədqiqatın məqsədi – mühasibat uçotunun (xüsusən də maliyyə uçotu) və beynəlxalq standartların konseptual əsaslarını, yəni ümumi qəbul edilmiş prinsip və metodları, milli və beynəlxalq mühasibat uçotu sistemlərini öyrənmək, mövcud mühasibat uçotu və maliyyə hesabatları sistemindəki problemləri öyrənmək, maliyyə hesabatlarının təkmilləşdirilməsi üçün istiqamətləri müəyyən etməkdir. Maliyyə uçotu məlumatları müəssisənin aktiv və öhdəliklərini qeyd edir.

Metodologiya – mühasibat uçotu məlumatların toplanması və auditorlar tərəfindən asanlıqla şərh edilə bilən məlumatların təşkili metodlarının tətbiqi əsas götürülmüşdür. Əməliyyat xərclərini, dəyişən gəlirləri və dividendləri nəzəri-metodoloji və analitik cəhətdən araşdırılması metodu tətbiq edilmişdir.

Orijinallığı və elmi yeniliyi – inkişaf etmiş ölkələrdə tətbiq edilən belə nəzarətin ən qabaqcıl, müasir forması olan daxili audit xidmətinin ölkəmizdə də təşkilinə ehtiyac vardır. Müəssisənin miqyasından, istehsalının həcmindən asılı olaraq iri və orta müəssisələrdə daxili auditin tətbiqi üçün xüsusi bölmənin, kiçik təşkilatlarda isə daxili auditorun cəlb edilməsi məqsədəuyğundur.

Açar sözlər: *audit, maliyyə hesabatı, investisiya, gəlir və xərclər, mühasibat uçotu, məsrəflər*

Giriş

Mühasibat uçotu maliyyə əməliyyatlarının təfərrüatlarının müəyyən edildiyi, ölçüldüyü, qeydə alındığı, təsnif edildiyi, yoxlanıldığı, təşkil edildiyi, şərh edildiyi və sistemli şəkildə maraqlı tərəflərə təqdim edildiyi bir fəaliyyətdir. Bu, şirkətin maliyyə və əməliyyat sağlamlığını qiymətləndirmək üçün rəqəmsal bir üsuldur. Müəssisədəki aktivlər, öhdəliklər və sahiblərin kapitalı kimi elementləri təhlil etməklə mühasibat uçotu müəyyən bir müddət ərzində baş vermiş mənfəət və ya zərəri aşkar edə bilər. Audit biznesin və ya fərdin maliyyə hesabatlarının dəqiq olub-olmadığını müəyyən etmək üçün diqqətlə yoxlanıldığı bir prosesdir. Həmçinin subyektin biznes sənayesində nəzarəti təmin edən qəbul edilmiş qayda və qanunlara uyğun olub-olmadığını müəyyən etmək üçün təhlil edilir. Audit adətən kənar auditorlar orqanı tərəfindən həyata keçirilir.

Mühasibat uçotu müəssisənin bütün həyatı boyu baş verən davamlı bir fəaliyyətdir. Mühasibat uçotu kimi də tanınan bu maliyyə tapşırığı hesabat dövrünün əvvəlindən başlayır və bitənə qədər davam edir. Digər tərəfdən, audit davamlı fəaliyyət deyil. O, biznes əməliyyatlarının təhlilinə ehtiyac yarandıqda başlayır. Buna sənaye qaydaları və ya bir şəxs və ya təşkilatla bağlı araşdırmanın ortaya çıxması səbəb ola bilər. Biznes ideologiyasına görə mühasibat uçotunun sonu auditin başlanğıcıdır [2, s.117].

Ehtimal etmək olar ki, audit xidmətlərinin inkişaf tempi, onların spektrinin genişləndirilməsi audiddən başqa xidmətlərin icrasını tənzimləyən normativ sənədlərlə, maliyyə hesabatlarının yoxlanılması, tapşırıqları və digər xidmətlərlə üst-üstə düşməyə bilər.

Audit və qeyri-audit xidməti

Audit xidmətləri qanunla müəyyən edilmiş audit xidmətlərinin göstərilməsi, o cümlədən qanunla müəyyən edilmiş hesabların auditi, yarımillik yoxlama və qanunvericiliyə uyğun olaraq digər xidmətlərdən ibarətdir.

Qeyri-audit xidmətləri qanunla müəyyən edilmiş audit xidmətlərindən başqa hər hansı xidmətlərdir və adətən aşağıdakılardan ibarətdir [4, s.201]:

- Vergi xidmətləri – o cümlədən vergi qanunvericiliyinə uyğunluq, vergi məsləhəti və vergi planlaşdırması;
- İnformasiya texnologiyaları xidmətləri – IT və digər nəzarət baxışları da daxil olmaqla;
- Korporativ maliyyə ilə bağlı xidmətlər – lazımi araşdırma və əməliyyat dəstəyi daxil olmaqla;
- Auditlə bağlı bütün digər xidmətlər – maliyyə uçotu və hesabatla bağlı məsləhətlər də daxil olmaqla standartlar; rahatlıq məktubları, sertifikat xidmətləri, razılıq və sənədlərə köməklik və onlara baxılması tənzimləyici orqanlara, daxili nəzarət araşdırmalarına, məhkəmə ekspertizasına, borc məsləhətinə və pensiyaya məsləhət işi təqdim edilmişdir.

Audit xidməti çox zəruridir, çünki audit xidmətləri olmayan şirkət firma üçün uyğun və ədalətli maliyyə hesabatları yarada bilməz. Audit xidmətlərinin üstünlüklərindən bəziləri aşağıda verilmişdir:

- ✓ Əmlakda və ya biznesdə hər hansı itki varsa, kompensasiya auditor tərəfindən yoxlanılmış ifadələrə əsasən sığorta şirkətləri tərəfindən təmin edilir.
- ✓ Maliyyə institutları yoxlanılmış hesabatlara (son beş ilin) əsasında kredit verirlər. Beləliklə, audit şirkətləri kredit götürə bilər.
- ✓ Audit ictimaiyyətin gözündə reputasiya yaradan bir təşkilatın gəlirliliyini və maliyyə vəziyyətini göstərir. Beləliklə, audit xidmətləri təşkilatın xoş niyyətini artırmağa kömək edir [6, s.91].

Müəssisələrdə audit xidmətlərinin təşkili və planlaşdırılması

Balans hesabatı şirkətin maliyyə qalıqlarının xülasəsidir, pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat isə balans hesablarında dəyişikliklərin – və mənfəət və zərər haqqında hesabatdakı gəlirlərin – şirkətin pul vəsaitlərinin vəziyyətinə necə təsir etdiyini göstərir. Başqa sözlə desək, şirkətin pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat müəssisəyə daxil olan və biznesdən çıxan pul vəsaitlərinin hərəkətini, şirkətin balansı isə onun aktivlərini, öhdəliklərini və sahiblərinin kapitalını ölçür [8, s.95].

Balans hesabatı şirkətin aktivlərini, öhdəliklərini və səhmdarların kapitalını müəyyən vaxtda, adətən bir dövrün sonunda, məsələn, rübün və ya ilin sonunda siyahıya alır. Balans hesabatı şirkətin aktivlər şəklində nəyə sahib olduğunu, öhdəliklər şəklində nəyə borclu olduğunu və səhmdarların kapitalında (həmçinin mülkiyyətçilərin kapitalı adlanır) siyahısına daxil edilmiş səhmdarlar tərəfindən qoyulmuş pul məbləğini göstərir (cədvəl 1).

Balans hesabatı şirkətin aktivlərini göstərir, həm də bu aktivlərin borc vasitəsilə və ya kapitalın buraxılması yolu ilə necə maliyyələşdirildiyini göstərir. Mühəsibat balansı üç hissəyə bölünür: aktivlər, öhdəliklər və mülkiyyətçilərin kapitalı və o, aşağıdakı bərabərliklə təmsil olunur.

Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat daha sonra xalis gəliri götürür və onu nağdsız xərclər üçün düzəldir. Sonra balansda olan dəyişikliklərdən istifadə edərək pul vəsaitlərinin istifadəsi və mədaxili tapılır. Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat dövr üzrə pul vəsaitlərinin dəyişməsinə, həmçinin pul vəsaitlərinin başlanğıc və son qalığını göstərir.

Cədvəl I. Müəssisənin balansı

Aktiv	Passiv
Vəsaitlərin tərkibi və yerləşməsi	Vəsaitlərin əmələ gəlmə mənbələri və təyinatı
Əsas vəsaitlər	Nizamnamə kapitalı
Qeyri-maddi aktivlər	Əlavə kapital
Uzunmüddətli maliyyə qoyuluşları	Ehtiyat kapitalı
Materiallar	Mənfəət
Hazır məhsul	Bankın uzunmüddətli kreditləri
Kassa	Bankın qısamüddətli kreditləri
Hesablaşma hesabı	Fəhlə və qulluqçulara olan borc
Debitorlar	Kreditorlar
Balans	Balans

Mənbə: cədvəl müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

Maliyyə təhlilini aparmaq üçün pul vəsaitlərinin hərəkəti, mənfəət və zərər haqqında hesabat kimi digər mühüm maliyyə sənədləri ilə yanaşı istifadə olunur. Balans hesabatının məqsədi şirkətinizin müəyyən bir zamanda xalis dəyərini göstərmək və maraqlı tərəflərə şirkətin maliyyə vəziyyəti haqqında fikir verməkdir [7, s.65].

Ümumiyyətlə, likvidlik şirkətin cari aktivlərindən istifadə etməklə cari öhdəliklərini ödəmək qabiliyyətidir. Pul vəsaitlərinin hərəkəti bir şirkətə daxil olan və çıxan pul vəsaitlərinə aiddir. Bir şirkətin bu iki sahədə nə qədər yaxşı çıxış etməsi onun fəaliyyət qabiliyyətinə və nəticədə gəlirliliyinə də təsir edə bilər.

Pul vəsaitlərinin hərəkəti şirkətin hesabat dövrünün əvvəlində əldə etdiyi pul vəsaiti ilə hesabat dövrünün sonunda malik olduğu pul vəsaiti arasındakı fərkdir. Pul vəsaitlərinin hərəkəti biznesin əməliyyat fəaliyyətini təmsil edir və ya ona əsaslanır. Hesabat dövrünün əvvəlindəki nağd pula açılış qalığı deyilir. Eynilə, hesabat dövrünün sonunda nağd pula yekun qalıq deyilir. Şirkətin pul vəsaitlərinin hərəkətini artırma biləcəyi üsullardan bəzilərinə daha çox mal və ya xidmət satmaq, xərcləri azaltmaq və debitor borclarını daha sürətli toplamaq daxildir.

Debitor-kreditorların maliyyə fəaliyyəti

Müəssisələrdə pul fəaliyyətinə nəzarət edərkən debitor və kreditorların hesablarının auditi aparılır. Məlumdur ki, debitor (borclu) fiziki şəxs, müəssisə və ya hər hansı digər qurumdur ki, onlara xidmət və ya mal göstərildiyinə və ya bir qurumdan borc götürdüyünə görə başqa quruma borcu olur.

Biznes sahibi kimi iki növ borclu var:

- ✓ işçi kreditləri;
- ✓ ticarət borcluları [9, s. 25].

Debitora misal olaraq, yeni avtomobil parkına investisiya qoymaq üçün bankdan borc götürən bir daşıma şirkəti göstərmək olar.

Kreditorlar başqa bir şirkətə borc verən və buna görə borcu olan fiziki şəxslər/müəssisələrdir. Bunun əksinə olaraq, borclular bir işdən borc götürmüş və buna görə borcu olan şəxslər/şirkətlərdir.

Borclu-kreditor hüququ bir tərəfin digərinə pul borcunu ödəyə bilmədiyi vəziyyətləri tənzimləyir. Üç növ kreditor var. Birincisi, müəyyən bir əmlaka qarşı girov qoyulmuş şəxslərdir. Bu əmlak (və ya onun satışından əldə edilən gəlir) digər kreditorlar qarşısında borcları ödəmək üçün istifadə edilməzdən əvvəl girov-kreditor qarşısında borcun ödənilməsi üçün istifadə edilməlidir. İkincisi, kreditorun üstün marağı ola bilər. Prioritet qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada yaranır. Kreditorun üstünlüyü varsa, borclunun digər borclar qarşısında müflis olması halında onun borcu ödənilməlidir. Sonuncu kreditor növü borclunun əmlakına qarşı nə girov hüququna malik olmayan, nə də qanunla müəyyən edilmiş prioritetin subyekti olan kreditordur. Kreditorun fiziki və ya hüquqi şəxs olmasından asılı olaraq bir növ girov tələb oluna bilər. Girov borcun ödənilməsi mümkün olmadığı halda bir növ təminat təmin edir. Bəzi kreditor növləri də aktivlərə məhdudiyyətlər qoya bilər.

Kreditorlar ümumiyyətlə təminatlı və təminatsız olaraq təsnif edilir. Təminatlı kreditorlar krediti yalnız o halda verirlər ki, borclular müəyyən aktivləri girov kimi girov qoya bilsinlər. Borclunun müflis olması halında, təminatlı kreditor ödənilməmiş borcdan itkiləri ödəmək üçün borcludan girov götürə bilər. Təminatlı kreditin ən diqqətəlayiq nümunəsi, girov kimi əmlakın istifadə olunduğu ipotekadır. Digər tərəfdən, təminatsız kreditorlar öz borclularından heç bir girov tələb etmirlər. Borclunun müflis olması halında, təminatsız kreditorlar borclunun aktivləri ilə bağlı ümumi tələb irəli sürə bilərlər, lakin bir qayda olaraq, onlar aktivlərin yalnız kiçik bir hissəsini ələ keçirə bilirlər. Bu səbəbdən təminatsız kreditlər təminatlı kreditlərdən daha riskli hesab edilir.

Cədvəl 2. Resurs aktivlərinin bölgüsü

Cari aktivlər	Uzunmüddətli aktivlər
Müəssisənin bir il ərzində pul vəsaitinə çevirməyi planlaşdırdığı aktivlərdir.	Müəssisənin bir ildən daha çox müddətə saxlamağı və ya pul vəsaitinə çevirməyi planlaşdırdığı aktivlərdir.
Müəssisənin debitor borclarını və mal-material ehtiyatlarını misal göstərmək olar-burada məqsəd onları tez bir zamanda pul vəsaitinə çevirməkdir.	Müəssisə/təşkilat tərəfindən götürülən girovları misal göstərmək olar.

Mənbə: investaudit.az

Hərtərəfli aktivlərin mühafizəsi planı biznesin idarə edilməsi ilə bağlı riskləri aradan qaldıra və ya əhəmiyyətli dərəcədə azalda bilər və nəse səhv getdiyi təqdirdə biznes və şəxsi aktivləri kreditorların iddialarından qoruya bilər [13]. Dünya iqtisadiyyatı milyardlarla borclu-kreditor münasibətlərindən asılıdır. Hər səviyyədə mal və xidmətlər bu mal və xidmətlərə görə ödəniş etmək üçün açıq və ya gizli vəd müqabilində təqdim olunur.

Amerikada demək olar ki, hər bir fərdin və biznesin ya borcu vardır. Məhz bu borclu-kreditor münasibətləri aktivləri borcları ödəmək üçün ələ keçirəcək kreditorlardan qorumağı vacib edir.

Aktiv və passiv balansın idarəsi

Təşkilatda fəaliyyət prosesində balansda vəsaitlərin qalıqlarını və onların mənbələrini dəyişdirən çoxlu sayda təsərrüfat əməliyyatları baş verir. Hər əməliyyatdan sonra yeni balans tərtib etmək mümkün deyil, ona görə də bütün təsərrüfat əməliyyatları

əvvəlcə mühasibat uçotunda əks etdirilir, çünki balans ayın 1-i (rüb, il) tərtib edildiyi üçün ondan istifadə etmək mümkün deyil [5, s.108]. Əmlakın tərkibində, müəssisənin öhdəliklərində, onların əmələ gəlmə mənbələrində baş verən dəyişikliklərə gündəlik nəzarət etmək, cari uçot və nəzarət üçün mühasibat uçotu sistemi istifadə olunur.

Mühasibat balansının aktiv və passivlərə bölünməsinə görə hesablar aktiv və passivlərə bölünür. Təşkilatın iqtisadi aktivlərinin uçotu və hərəkəti üçün nəzərdə tutulmuş aktiv hesablar. Aktiv hesablardakı vəsaitlərin artımı debetdə, xərcləri isə kreditdə əks etdirilir.

Aktiv hesablarda (məsələn, “Kassir”, “Materiallar”, “Əsas vəsaitlər”, “Cari hesablar” və s.) qalıqlar yalnız hesabın debetidir [11, s. 34].

Passiv hesablar məişət aktivlərinin mənbələrinin vəziyyətini və hərəkətini uçota almaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. Passiv hesablarda təsərrüfat aktivlərinin mənbələrində artım kredit üzrə, azalma isə debet üzrə qeydə alınır. Passiv hesabların açılış və yekun qalıqları (məsələn, “Malsatan və podratçılarla hesablaşmalar”, “Nizamnamə kapitalı”, “Əmək haqqı üzrə işçilərlə ödənişlər”, “Uzunmüddətli kreditlər” və s.) yalnız hesabın krediti üçündür [11, s. 38].

Aktiv-passiv hesablar həm aktiv, həm də passiv hesabların əlamətlərinə malikdir və hesablaşma əməliyyatlarını əks etdirmək üçün istifadə olunur, burada debitor və kreditor borcları eyni vaxtda baş verə bilər. Aktiv-passiv hesablar üzrə yazılışlar debet üzrə ev təsərrüfatlarının aktivlərinin ilkin qalıqlarının (qalıqlarının) və kredit üzrə təsərrüfat aktivlərinin mənbələrinin göstərilməsi ilə başlanır. Daha sonra hesablarda ilkin qalıqlarda dəyişikliklərə səbəb olan əməliyyatların məbləği əks etdirilir. Debet qeydləri müxtəlif mənalara malik ola bilər: vəsaitlərin artması, mənbənin azalması. Hesabın krediti üzrə yazının da fərqli mənası var: mənbənin artması, vəsaitin azalması. Aktiv və passiv balansın hər iki hissəsinin adlarıdır - ümumi balans və ya vəziyyət balansı kimi də tanınır - müəyyən bir anda şirkətin maliyyə vəziyyətini əks etdirən maliyyə hesabatıdır [3, s. 115]. Aktiv şirkətin malik olduğu, istər maddi, istərsə də qeyri-maddi ola bilsin, gələcəkdə fayda əldə edə biləcəyi ehtimal olunan mallar, hüquqlar və digər resursların çeşididir.

Aktivlər, digər tərəfdən, öhdəliklər də daxil olmaqla, şirkətin borclu olduğu borclardır və o, üçüncü tərəflərə olan borcları təmsil edir: bank ödənişləri, maaşlar, provayderlər, vergilər.

Passiv aktivləri təsnif etmək üçün onları aşağıdakılara ayıra bilərik:

- ✓ Uzunmüddətli öhdəliklər: Kapital sahiblərinə məxsus öz vəsaitləri.
- ✓ Cari öhdəliklər: şirkətin üçüncü tərəflərə olan borcları və provayderlərə, banklara və digər tərəflərə qaytarılmalıdır [12].

Hər bir mühasibat hesabında təsərrüfat əməliyyatları sisteməlik şəkildə, onların tamamlanma ardıcılığı ilə, yəni xronoloji ardıcılıqla əks etdirilir. Mühasibat uçotu hesablarında qeydlər sənədlər əsasında aparılır, buna görə də mühasibatlıq tərəfindən qəbul edilmiş bütün sənədlər mühasibat əməliyyatına məruz qalır. Onun mərhələlərindən biri də sənəddə əks olunmuş hər bir əməliyyat üzrə müvafiq hesabların uçotunun aparılmasıdır. Mühasibat uçotunda təsərrüfat əməliyyatının iqtisadi yazılışı nəticəsində birinin debeti ilə digər hesabın krediti arasında yaranan əlaqə hesabların müxəbirləşməsi adlanır və hesabların özləri müxbir olur.

Müəssisələrdə investisiya fəaliyyəti üzrə auditin təşkili

İnvestisiya mühasibatlığının məqsədi dəqiq investisiya balanslarını və fəaliyyətini təmin etmək üçün İnvestisiya Bürosuna dəstək vermək, bu cür məlumatların əlaqəli istifadəçilərinə dəqiq və vaxtında investisiya uçotu məlumatlarını çatdırmaq və müəssi-

sələrin investisiyalarını qorumaq üçün müvafiq tutuşdurma və nəzarət prosedurlarını həyata keçirməkdir [1, s.78]. İnvestisiyaların uçotu investisiya aləti üçün vəsait ödənildikdə baş verir. Mühəsibat uçotunun dəqiq növü investorun niyyətindən və investisiyanın mütənasib ölçüsündən asılıdır.

Maliyyə hesabatlarına əsas təsir mənfəət və zərər hesabından keçən hər hansı investisiyanın yenidən qiymətləndirməsi olacaqdır. Əhəmiyyətli məbləğlər mənfəət və ya zərəre (gəlir haqqında hesabat) təsir edərsə, təşkilatın bölüşdürülməmiş mənfəətini artıraraq nəticələrinə təsir göstərəcəkdir [5, s. 68]. İnvestisiya əmlakının yenidən qiymətləndirilməsindən əldə edilən gəlirlər, bölüşdürülməmiş mənfəətə daxil edilsə də, onlar həyata keçirilmədiyi üçün bölüşdürülə bilən mənfəət kimi nəzərə alınmayacaq və buna görə də müəssisələr bu cür gəlirlərin uçotunu aparmalı və bölgü həyata keçirərkən onları ayrıca nəzərə almalıdırlar.

Mühəsibat uçotunda kapital metodu, asılı şirkətlərdə adətən 20%-dən 50%-ə qədər olan kapital investisiyalarının hesablanması prosesidir. İnvestor belə səhmləri aktiv kimi saxlayır. İnvestorun asılı şirkətin xalis gəlirindəki proporsional payı investisiyanı artırır (və xalis zərər investisiyanı azaldır), dividendlərin proporsional ödənilməsi isə onu azaldır. İnvestorun mənfəət və zərər haqqında hesabatında investisiya obyektinin xalis gəlirinin və ya xalis zərərinin mütənasib payı bir sətirli maddə kimi göstərilir [8, s. 155]. Səs verən səhmlərin 50%-dən çoxuna sahiblik törəmə müəssisə yaradır. Onun maliyyə hesabatları əsas müəssisənin maliyyə hesabatlarında konsolidasiya edilir.

Törəmə şirkət və ya törəmə müəssisənin səhmlərinin yarısından çoxuna sahib olan, tamamilə və ya qismən mülkiyyətində olan və qismən və ya tamamilə nəzarətdə olan şirkətdir. Törəmə şirkət, korporasiya və ya məhdud məsuliyyətli cəmiyyət ola bilər. Bəzi hallarda bu, dövlət və ya dövlət müəssisəsidir. Nəzarət edən müəssisə onun əsas şirkəti və ya holding şirkəti adlanır. Konsolidasiya metodu “törəmə müəssisəyə investisiyanı” əsas şirkətin balansında aktiv kimi, törəmə müəssisə isə balans hesabatında bərabər əməliyyatı qeyd edir. Törəmə müəssisənin aktivləri, öhdəlikləri və bütün mənfəət və zərər maddələri daha sonra dövrü olaraq birləşdirilir və konsolidə edilmiş maliyyə hesabatlarında əks etdirilir.

Alternativ olaraq, investor investisiya obyektinə tam nəzarət etmədikdə, lakin onun idarəçiliyinə müəyyən təsir göstərdikdə, adətən səs verən səhmlərin 20-50%-ə sahib olmaqla təmsil olunursa, investisiyalar kapital metodundan istifadə etməklə uçota alınacaq [10, s. 170].

Mühəsibat uçotunun maya dəyəri metodu şirkətin maliyyə hesabatlarında müəyyən investisiyaların qeyd edilməsi üçün istifadə olunur. Bu üsul, investorun adətən şirkətin 20%-dən az hissəsinə sahib olduğu kimi təqdim edilən sərmayəyə çox az və ya heç bir təsir göstərmədikdə istifadə olunur. İnvestisiya balansın aktivlər bölməsində ilkin dəyərlə qeydə alınır.

Nəticə

Mühəsibat xidmətləri göstərən şirkətlər əmək haqqı fondundan tutmuş debitor borclarının toplanmasına, mühəsibat uçotu və mühəsibat proseslərinə qədər bütün xidmətlər spektrini təqdim edirlər. Kiçik biznes sahiblərini işçilərin məsrəflərində proqnozlaşdırılan qənaət və vaxtlarına əlavə qənaət cəlb edir ki, bu da şirkətlərinin əsas biznes fəaliyyətinə daha yaxşı xərclənir.

Hesablama (mühəsibat) uçotu sisteminin şirkətin cari maliyyə vəziyyətinin daha dəqiq təsvirini təqdim etdiyi düşünülür və buna görə də nağd pul hesabatı ilə müqayisədə daha geniş tətbiq edilir. Bunun səbəbi, əməliyyatın və onun ödənişinin eyni vaxtda baş

verməsinin getdikcə daha nadir olmasıdır. Bununla belə, bir çox şirkətlər üçün hesablama metodunun əsas çatışmazlığı onun nisbi mürəkkəbliyidir.

Güclü debitor borcları sisteminin tətbiqi istənilən biznesin əsas pul vəsaitlərinin hərəkətini gücləndirməyə kömək edir. Bu zaman auditor səmərəli hesab-faktura sistemini tərtib etməyə, fakturaları göndərməyə və kolleksiyaları yaxşılaşdırmaq üzrə xidmət göstərir.

Ümumiyyətlə, səmərəli kreditor borcu platforması pul vəsaitlərinin hərəkətinə nəzarət etməyə kömək edir. Bu, müştəriləri idarə etmək, daha mütəşəkkil olmaq və güzəştlərdən faydalanmaq üçün möhkəm satınalma sifariş sistemi yaratmağa kömək edir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Atakişiyev, M.C. və b. İnvestisiya fəaliyyətinin təşkili / M.C. Atakişiyev, N.R. Nurəliyeva, N.H. Abbasova. - Bakı: Təfəkkür Universitetinin mətbəəsi, -2012. - 254s.
2. Cəfərli H.A. İqtisadi təhlil. - Bakı: Elm və təhsil, -2009. - 560 s.
3. Məmmədov, F.Z. Beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri və xarici ölkələrin pul-kredit sistemi: Dərslik. - 5-ci nəşr. - Bakı: Azərənəşr, 2012. - 504s.
4. Rzayev, R.Q. Mühasibat uçotu və audit: dərslik. - Bakı: ADİU, -2006. - 389s.
5. Rüstəmov P.H. Müasir idarəetmə sistemində innovasiyalı yanaşma (Azərbaycanın neft-qaz sənayesi təmsalında). - Bakı: «İqtisad Universiteti» nəşriyyatı, -2015. - 168 s.
6. Zeynalov, V.Z. Maliyyə: Dərs vəsaiti. - Bakı: İqtisad Universiteti nəşriyyatı, -2010. - 361s.
7. Пястолов, С.М. Анализ финансово-хозяйственной деятельности предприятия. – М.: Академия, -2014. - 336 с.
8. Шеремет А.Д. - М.: Финансы и статистика, -2014. – 465 с.
9. Gillingham, J. (2015). Learn debits and credits. - Available at: <https://accountingplay.com/> (Accessed: 15.01.2022)
10. Muyambiri, B., Odhiambo, M.N. (2018). The impact of financial development on investment: a review of international literature // Organizations and markets in emerging economics, №9(2), pp.167-192. DOI:10.15388/omee.2018.10.00009
11. Picket, S.K.H. (2002). The internal auditing handbook. - 2nd ed.- USA: Wiley.
12. Financial Times. (2022). Accountancy. – Available at: <https://www.ft.com/accountancy>
13. InvestAudit. (2022). Finance and audit. - Available at: <http://investaudit.az/>

Рауф Аллахъяров

*Азербайджанский Государственный
Экономический Университет, д. фил. по э.*

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОЗДАНИЯ СЛУЖБЫ АУДИТА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ

Резюме

Целью исследования является изучение концептуальных основ бухгалтерского учета (особенно финансового учета) и международных стандартов, т.е. общепринятых принципов и методов, национальных и международных систем бухгалтерского учета, изучение проблем в существующей системе бухгалтерского учета и финансовой отчетности, выявление области улучшения финансовой отчетности. - Информация финансового учета отражает активы и обязательства организации.

Методология исследования – Бухгалтерский учет основан на сборе данных и применении методов организации данных, которые могут быть легко интерпретированы аудитором. Применен метод синтетическо-аналитического исследования операционных

расходов, переменных доходов и дивидендов.

Оригинальность и научная новизна исследования – гармонизация национальных систем учета разных стран важна, в первую очередь, для потенциальных иностранных инвесторов. Таким образом, иностранные инвесторы должны иметь четкую, прозрачную и реалистичную финансовую отчетность соответствующего хозяйствующего субъекта, являющегося объектом инвестирования.

Ключевые слова: аудит, бухгалтерская отчетность, инвестиции, доходы и расходы, бухгалтерский учет, расходы

Rauf Allahyarov

Azerbaijan State University of Economics, PhD in Economics

THE MAIN DIRECTIONS OF THE ESTABLISHMENT OF THE AUDIT SERVICE IN ENTERPRISES

Summary

The purpose of the research is to study the conceptual framework of accounting (especially financial accounting) and international standards, ie generally accepted principles and methods, national and international accounting systems, to study the problems in the existing accounting and financial reporting system, to identify areas for improving financial reporting. Financial accounting information records an entity's assets and liabilities.

Methodology of the research- Accounting is based on the collection of data and the application of methods of data organization that can be easily interpreted by auditors. The method of synthetic and analytical study of operating expenses, variable income and dividends has been applied.

Originality and scientific novelty of the research- the harmonization of national accounting systems of different countries is important, first of all, for potential foreign investors. Thus, foreign investors must have clear, transparent and realistic financial statements of the relevant business entity that is the object of investment.

Keywords: audit, financial statements, investment, income and expenses, accounting, expenses.